

A változó család a népszámlálási adatok tükrében

Vörös Csabáné,

a KSH főtanácsosa

E-mail: Csabane.Voros@ksh.hu

Kovács Marcell,

a KSH osztályvezetője

E-mail: Marcell.Kovacs@ksh.hu

Az elmúlt évtizedekben a családok szerkezetében jelentős változások mentek végbe. A házasságkötések számának csökkenése, az egyre későbbi életkorban megkötött házasságok és a gyakori válások tovább erősítették a családformák sokfélesége irányába mutató folyamatot. Fokozódott az élettársi kapcsolatok, az egyszülős családok terjedése, és figyelmet érdemel a családok felbomlásával és újjászervezésével létrejött mozaikcsaládok markáns jelenléte.

TÁRGYSZÓ:
Népszámlálás.
Családszerkezet.

A családi viszonyok jelentős változásáról tudósító 2011. évi népszámlálási adatok megerősítették azt a fontos korábbi ténytet, miszerint a társadalmi együttélés legkisebb egysége, biztonságot nyújtó közössége Magyarországon továbbra is a család. A család válságáról szóló, több évtizede újra és újra megfogalmazódó elméleteket az adatok továbbra sem igazolták. Annál inkább tudósítanak a hagyományos családszerkezet átalakulásáról, olyan lényeges változásokról, amelyek nemcsak ennek az elemzésnek, hanem a jövőben – minden bizonnyal – továbbiaknak is tárgyául szolgálnak majd.

A családszerkezet vizsgálatához a népszámlálások nyújtják az elsődleges adatforrást. A népesség teljes köréről rendelkezésre álló adatok nemcsak az együttélések sokfélségének feltérképezését teszik lehetővé, hanem a rögzített fogalmi rendszernek köszönhetően a megbízható időbeli összehasonlítást is. A 2011. évi népszámlálás során fontos követelmény volt, hogy az önköltésre tervezett kérdőívhez igazodó új típusú kérdés lehetővé tegye a korábbiakkal megegyező részletességű adatok gyűjtését.

1. A családok főbb jellemzőinek időbeli változása

A jelenleg is érvényes családfogalmat¹ először az 1970. évi népszámlálás alkalmazta, akkor a népesség 60 százalékát írták össze családban élőként, négy évtizeddel később a családtagok aránya már nem érte el az ötven százalékot sem. A családban élők száma 2011-ben 7 millió 783 volt, 7 százalékkal kevesebb, mint tíz évvel korábban. A csökkenés elsősorban az egyedülállók, a háztartásukat egyedül vezetők részesedésének folyamatos, az elmúlt évtizedben különösen jelentős növekedésének a következménye. 1970-ben minden hatodik, 2011-ben már minden harmadik háztartásban egy személy élt. Számuk az előző népszámláláskor lépte át az 1 milliót, és tíz év elteltével további 300 ezerrel nőtt.

A családtagok számát érintő jelentős csökkenéshez képest a családdal élők 330 ezres száma tíz év alatt alig változott, ami lassította a tiszta, – rokon és nem rokon – személyek nélkül élő családok, az ún. családmagok általánossá válásának folyamatát. Az egyedülállók számának jelentős növekedése mellett tehát megfigyelhető, hogy egy azzal ellentétes, igaz, jóval gyengébb erősségű folyamat a tágabb családi együttélés megmaradásának irányába hatott.

¹ Statisztikai értelemben családnak a nőtlen, hajadon gyermekkel vagy gyermek nélkül együtt élő házastársak és élettársak, továbbá a nőtlen, hajadon gyermeküket egyedül nevelő szülők számítanak.

2011-ben 2 millió 713 ezer volt a családok száma, mely az elmúlt tíz év alatt 5 és fél százalékkal csökkent. Eltérő mértékű és irányú változás következett be a különböző családtípusok számában. A leggyakoribb, a házaspáros családok száma csökkent, mégpedig jelentős mértékben, 17 százalékkal. A többi családtípusban növekedés történt, a legnagyobb mértékű az élettársi kapcsolatokat érintette, számuk közel másfélszeresére nőtt. Az egyszülős családok száma is gyarapodott az elmúlt tíz évben, mégpedig 14 százalékkal.

A családban élők számának a családokét meghaladó mértékű csökkenése a családok méretének zsugorodásával jár együtt. Száz családra átlagosan már csak 287 személy jut, míg 2001-ben a mutató értéke még 291 volt. A változást, a családtípusok megoszlásának átrendeződése mellett, a gyermekek számának csökkenése magyarázza. Az elmúlt tíz évben a száz családra jutó gyermekek száma 108-ról 107-re csökkent. A gyermek nélküli családok 34–35 százalékos részaránya az elmúlt évtizedekben alig változott. Az egy gyermeket nevelő családok hányada fokozatosan nőtt, 2011-ben száz családból már 36 tartozott ebbe a kategóriába, 22 százalékra csökkent azonban a kétgyermekesek aránya. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a három és a négy, vagy annál több gyermekkel élő családok aránya, ha csekély mértékben is, de növekedett, ám az összes családnak együttesen 8 százalékát teszik csak ki.

Ha azonban a családban élő gyermekek közül a gyermekkorúakat (14 évesek és fiatalabbak) vizsgáljuk, jóval lehangolóbb a kép. Húsz év alatt az ilyen korú gyermek nélkül élő családok aránya több mint 10 százalékkal emelkedett. 2011-ben csak a családok egyharmadában neveltek 15 évesnél fiatalabb gyermeket.

2011-re tehát csökkent a családok száma és nagysága, a családok kevesebb gyermeket nevelnek. A házasságkötések számának csökkenése, az egyre későbbi életkorban megkötött házasságok és a gyakori válások tovább erősítették a családformák sokfélesége irányába mutató folyamatot. Fokozódott az élettársi kapcsolatok és az egyszülős családok terjedése. A házaspáros család azonban továbbra is a legmeghatározóbb együttélési forma, a családok közel kétharmada alapul házasságkötésen.

2. A hagyományos (házaspáros) családtípus mai jellemzői

A házasságon kívüli együttélést és a válást elutasító társadalmi normarendszer következtében a 1970-es évekig a családviszonyokat szinte kizárólagosan a házaspáros család jellemezte, a 1970. évi népszámláláskor a családok közel 90 százaléka ilyen volt, de hányaduk még 2001-ben is megközelítette a háromnegyedet. A családformák sokféleségét hozó változások hatására a múltban szinte kizárólagosan jellemző családtípus a számarányában bekövetkezett csökkenésen túl strukturális jellemzőiben is je-

lentősen megváltozott. A házaspáros családok az átlagos családnagyság-csökkenés ellenére még mindig a legnépesebbek, de száz ilyen családban már csak 299 személy él, szemben a tíz évvel ezelőtti 304-gyel. A termékenység visszaesése és a vállalt gyermekek számának csökkenése a családban élő gyermekek számának csökkenésével jár, ami a házaspáros családokat különösen hátrányosan érintette. A gyermek nélkül élők aránya immár meghaladja a 42 százalékot, miközben a gyermekesek körében tovább csökkent a gyerekszám. Folytatódott az egygyermekes házaspárok arányának növekedése, számottevően csökkent a két gyermekkel élőké, az ennél több gyermekkel élők aránya viszont alig változott. A 15 évesnél fiatalabb gyermekeket tekintve még drasztikusabb a változás. Egyharmad alá csökkent a fiatal gyermeket nevelő házaspárok aránya, és valamennyi gyermekszám szerinti kategóriában, még az egygyermekesek tekintetében is, csökkenés figyelhető meg. Száz házaspáros családra ötven 15 évesnél fiatalabb gyermek jut, a mutató értéke tíz év alatt nyolccal csökkent. A gyermekszám csökkenését a házaspáros családok idősebb korösszetétele csak kis mértékben magyarázza. A házasságban élők átlagéletkora 56,6 év, húsz év alatt fél évet emelkedett.

3. Terjedőben lévő családformák – Élettársi kapcsolatok és az egyszülős családok

Magyarországon az élettársi kapcsolatokat először az 1970. évi népszámláláskor vették számba, az akkori 62 ezer ilyen párkapcsolat 2011-re hat- és félszeresére nőtt. A családok 15 százaléka élettársi kapcsolaton alapul, tíz évvel ezelőtt arányuk még nem érte el a 10 százalékot. Korábban az élettársi kapcsolat elsősorban az elváltak és özvegyek körében volt gyakori, majd a nőtlen, hajadon fiatalok számára egyfajta próbaházasságként terjedt el. Mára a lakosság mind szélesebb körében elfogadott és elterjedt együttélési forma lett, amely jellemzőiben egyre inkább közelít a házaspárként együtt élő családokhoz. Az élettársak életkora, ahogyan a házastársaké is, emelkedett az elmúlt tíz évben. Egynegyedre csökkent a fiatakorúak számaránya, miközben jelentősen megnőtt a középkorúaké. Az élettársak kétharmada középkorú, ami gyakorlatilag meg egyezik a középkorú házastársak részesedésével. Kismértékben, de a házasoktól jelentősen elmaradva növekedett az időskorú élettársak hányada is. Jelentős változáson ment át az élettársak családi állapot szerinti összetétele. Tovább csökkent az özvegy és az elvált családi állapotúak aránya. A házások elenyésző hányada a válások gyakoriságával magyarázható. A házasságban még soha nem élt élettársak aránya viszont jelentősen, 64 százalékra emelkedett. A nőtlen, hajadon élettársak meghatározó jelenléte a korszerkezettel összefüggésben egyértelműen arra hívja fel a figyelmet, hogy változóban van az élettársi kapcsolat szerepe. Sokak számára továbbra is a házasság „elsőzo-

bájaként” működik, azonban egyre nagyobb azon élettársak száma, akik az életkor előrehaladásával vagy/és gyermekszületés hatására sem teszik hivatalossá kapcsolatukat.

Miközben a házaspárok körében emelkedik a gyermek nélkül élő párok aránya, az élettársak között egyre több a gyermeket nevelő. A párkapcsolatok két csoportjának gyermekszám szerinti vizsgálatára 1990 óta van lehetőség. Ekkor a házaspárok 40, az élettársi kapcsolatok 50 százalékában nem élt gyermek. A gyermek nélküli élettársi kapcsolatok aránya ugyan továbbra is meghaladja a házaspárokét, de a különbség a felére csökkent. Száz élettársi kapcsolatban 91 gyermek él, hattal több, mint tíz évvel korábban. A házaspárok körében e mutató értéke 104-ről 99-re csökkent. Az eltérés kiegyenlítődik, sőt megfordul a különbség iránya, ha csak a 15 évesnél fiatalabb gyermekeket vesszük figyelembe. 2011-ben száz házaspárra 50, ugyanennyi élettársi kapcsolatra 67 fiatal gyermek jutott, ami a házaspároknál tetemes visszaesést, az élettársaknál jelentős növekedést jelent az egy évtizeddel korábbi helyzethez képest.

1. táblázat

A házaspáros típusú családok számának alakulása, 1970–2011

Év	Összes	Házaspáros típusú	Ebből: élettársi kapcsolat	Az élettársi kapcsolatok számának változása		Élettársi kapcsolatok a(z)	
	család			az előző	az 1970. évi	összes	házaspáros típusú
	száma (ezer darab)			adatfelvétel százalékban		család százalékában	
1970	2 891	2 597	62	–	100,0	2,1	2,4
1980	3 028	2 686
1990	2 896	2 446	125	..	202,6	4,3	5,1
2001	2 869	2 397	272	216,6	438,9	9,5	11,3
2011	2 713	2 177	405	149,0	654,1	14,9	18,6

2011 októberében 537 ezer családban nevelte gyermekét egyedülálló szülő. Az előző népszámlálás óta 14 százalékkal növekedett a számuk. A társ nélküli gyermeknevelés terhe többségében az anyákra hárul. Az összes egyszülős családon belüli részesedésük megközelítette a 87 százalékot, számuk meghaladta a 464 ezret. Csak minden nyolcadik egyszülős családban élt együtt egy vagy több gyermekével az apa. Az előző népszámlálás óta 23 százalékkal lett több az apa gyermekkel, 12 százalékkal az anya gyermekkel típusú családok száma.

1970 óta népszámlálásról népszámlálásra csökken a párkapcsolaton alapuló, és növekszik az egyszülős családok aránya. A válások számának rohamos emelkedése miatt az egyszülős családok összes családon belüli hányada eleinte lassan, majd egyre gyorsuló ütemben nőtt, amihez jelentős mértékben hozzájárult a középkorú férfiak halandó-

ságának nagymértékű emelkedése, valamint az újránházasságok számának és arányának visszaesése. Az időszak kezdetén minden tízedik család állt egy szülőből és nőtlen, hajadon gyermekből, 2011-ben már minden ötödik. Az egyedül álló szülőknél az idősebb korösszetétel felé tolódás egyformán jelentkezik a gyermeküket egyedül nevelő apáknál és anyáknál. De az apák korstruktúrája lényegesen idősebb, mint az anyáké. A 30 év alatti egyedül álló szülők együttes aránya 4 százalék alá csökkent. Számottevő növekedés figyelhető meg ugyanakkor a felnőtt korú gyermekükkel együtt élő egyedülálló időszerűk számarányában. Ennek az évtizedek óta tartó folyamatos emelkedésnek a hatására, 2011-ben már minden negyedik egyszülős család ilyen volt.

2. táblázat

Az egyszülős családok számának és összetételének alakulása, 1970–2011

Év	Összes	Apa	Anya	Egyszülős családok aránya az összes család százalékában	Összes	Apa	Anya
		gyermekkel				gyermekkel	
	család száma (ezer darab)			családok száma (százalék)			
1970	293	37	256	10,2	100,0	12,7	87,3
1980	341	56	285	11,3	100,0	16,4	83,6
1990	450	89	361	15,5	100,0	19,8	80,2
2001	472	58	413	16,5	100,0	12,4	87,6
2011	537	72	465	19,8	100,0	13,4	86,6

Az élettársakhoz hasonlóan az egyedülálló szülők között is egyre kevesebb a házassági állapotú. A házassági kedv csökkenésének, és ezzel egyidejűleg az élettársi kapcsolatok elterjedésének, továbbá a válások számában és arányában hosszú ideje megmutatkozó növekedésnek tulajdonítható, hogy a kilencvenes években bekövetkezett jelentős csökkenés után tovább mérséklődött a házasságok aránya. 30 százalék alá csökkent az özvegyek aránya, 2001-hez képest csökkent az özvegyek hányada is. Egyre többen vannak viszont a nőtlenek, hajadonok és az elváltak. Az egyedülálló szülők 44 százaléka elvált.

Száz egyszülős családban 145 gyermek élt, ötlet több, mint 2001-ben. A gyermekes párok összehasonlításban továbbra is igaz, hogy az egyszülős családok átlagos gyermekszáma azokénál lényegesen alacsonyabb. A házasságban eltöltött idő – függetlenül a házasságon kívül született gyermekek számának és arányának folyamatos, az utóbbi időben rohamos emelkedésétől – természetesen kihat a családban élő gyermekek számára is. Ezért az egyszülős családok lényegesen kevesebb gyermeket nevelnek, mint a párok alapuló gyermekes családok. Míg például 2011-ben a házaspárok 48, az élettársak 52 százalékának családjában élt egy

gyermek, addig az egyszülős családok 66 százaléka nevelt egy gyermeket, az ennél több gyermekkel élő családok esetében – gyermekszámtól függetlenül – mindig a párkapcsolatokban él több gyermek.

Az egyszülős családokra is érvényes azonban, hogy csökkent a 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma. 1990 óta tart a folyamat, amelyben a fiatal, gyermek nélkül élő családok arányának emelkedésével, valamint a termékenység állandósult romlásával egyidejűleg rohamosan visszaesett az egy-, illetve kétgyermekes családok hányada, és csökkent az ennél több 15 évesnél fiatalabb korú gyermeket nevelőké is. 2011-ben száz egyszülős családban mindössze 49 15 évesnél fiatalabb gyermek élt.

4. A változó család – mozaikcsaládok

A korábbi családstabilitást felváltó felbomló és újjáalakuló családdinamika a családtípusok megoszlásának eddig ismertett változásán túl az egyes típusokon belül is érezteti hatását. Újjáalakult családok mindig is léteztek, akár az egyik szülő betegsége és halála, akár a férfi háborúban való eltűnése, akár a nők esetében a szülést követő haláleset miatt, és az újjáalakulást gyakran a gyermekek anyagi szükségletei vagy a neveltetésük felelőssége tehette indokolttá. A családi újjáalakulás jelenlegi okai megváltoztak, manapság a szülő döntésén alapul a különválás vagy az elválás, illetve az új párválasztás is. A családi átrendeződések elemzése és értékelése viszonylag új vizsgálati területe a családdemográfiának, és kiemelten fontos a gyermekek szempontjából. A mozaikcsalád a klasszikus nukleáris családtól összetételében nem különbözik, hiszen két párkapcsolatban élő felnőttből és gyermek(ek)ből áll. Kialakulását és szerkezetét tekintve viszont egy sajátos együttélési formát jelent. Legfőbb különbségek a hagyományos családformával összehasonlításban:

– Míg a hagyományos családban a gyermek születését megelőzi a szülők párkapcsolata, addig a mozaikcsaládban az új partner már egy kialakult szülő-gyermek kapcsolathoz csatlakozik.

– A hagyományos családban a gyermek mindennapi életében mindkét vér szerinti szülője részt vesz, a mozaikcsaládban viszont van olyan gyermek, akinek az egyik vér szerinti szülője nincs jelen, helyét pótszülő² tölti be.

² A köznyelvben nehéz semleges kifejezést találni a családba házas társként vagy élettársként bekerülő, az ott élő gyermekkel vérségi kapcsolatban nem lévő személyre. Elterjedt elnevezések: mostoha, partner, nevelő, nem édes szülő, nem igazi szülő, barát, társ, pótszülő. Elemzésünk az utóbbit használja.

A mozaikcsalád típusait a szerint különböztetjük meg, hogy a családban a szülő-gyermek vérségi kapcsolata alapján milyen gyermekek nevelkednek. A mozaikcsaládokban tetszőleges számban élhetnek nevelt vagy örökbefogadott gyermekek is.

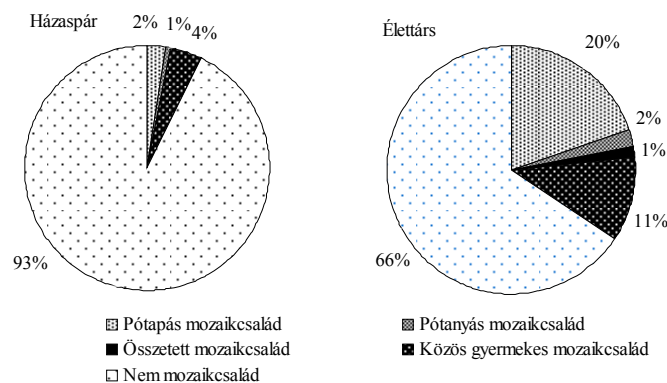
Attól függően, hogy a családban az apa és/vagy az anya van pótszülői szerepben, a mozaikcsalád lehet:

- pótapás – ha csak az anya vér szerinti gyermekét nevelik,
- pótanypás – ha csak az apa vér szerinti gyermekét nevelik,
- összetett – ha az anya is és az apa is hozott vér szerinti gyermeket a kapcsolatba, akiket együtt nevelnek.

Amennyiben a családban az előző kapcsolatból hozott gyermek(ek) mellett egy vagy több közös gyermek is nevelkedik, a mozaikcsalád közös gyermekes. Ezen belül a család lehet:

- a szülők közös vér szerinti gyermekével és csak az apa vér szerinti gyermekével,
- a szülők közös vér szerinti gyermekével és csak az anya vér szerinti gyermekével,
- a szülők közös vér szerinti gyermekével és csak az apa vér szerinti gyermekével és csak az anya vér szerinti gyermekével.

1. ábra. A gyermekes párkapcsolatok megoszlása a mozaikcsalád típusa szerint, 2011

A népszámlálás eredménye szerint a mozaikcsaládok száma 2011-ben 149 ezer volt, a gyermekes párkapcsolatok 12, a gyermekek 14 százaléka tartozott ide. Ez az arány az előző népszámlálás óta lényegében nem változott. A párkapcsolat mindkét típusában, a házaspárok és az élettársi kapcsolatok családjában is a mozaikcsaládok

száma meghaladta a 70 ezret. A mozaikcsaládok családtípusonkénti aránya azonban eltért, míg a gyermeket nevelő, házasság nélkül együtt élő pároknak 35 százaléka élt mozaikcsaládban, addig ez az arány a házasságban élőknel nem érte el a 8 százalékot. Tehát ötször gyakrabban fordult elő mozaikcsalád az élettársaknál, mint a házaspárok családjában.

A párkapcsolatok felbomlásával sok gyermek „kényszerül” egyetlen szülővel, általában az anyával való együttélésre. A mozaikcsaládok többsége, 80 százaléka ezekből az egyszülős családokból alakul újjá a pótapá beköltözésével. A gyermekelhelyezés gyakorlatából adódóan alacsony számú apa-gyermek típusú családból kevesebb mozaikcsalád jöhet létre. Ritka két csonka család egyesülése is, amikor a párkapcsolatba mindkét fél az előző kapcsolatból származó gyermekével érkezik.

Természetesen mindhárom mozaikcsalád-típusban idővel közös gyermekek is születhetnek, ezzel közös gyermekes mozaikcsaláddá alakulnak. Ezeknek a családoknak szinte mindegyike már a közös gyermek megszületése előtt is mozaikcsaládban élt.

3. táblázat

A gyermekes párkapcsolatok száma a mozaikcsalád típusa szerint, 2011

Mozaikcsalád típusa	Összes család	Házaspárok	Élettársi kapcsolatok	Összes család	Házaspárok	Élettársi kapcsolatok
	száma (darab)			megoszlása (százalék)		
Pótapás (1)	66 114	24 303	41 811	5,3	2,4	19,6
Pótanyás (2)	11 809	6 669	5 140	1,0	0,6	2,4
Összetett (3)	4 098	1 524	2 574	0,3	0,1	1,2
A szülők közös gyermekével és						
csak az apa gyermekével (4)	12 711	9 539	3 172	1,0	0,9	1,5
csak az anya gyermekével (5)	52 217	32 206	20 011	4,2	3,1	9,4
csak az apa és csak az anya gyermekével (6)	2 276	1 273	1 003	0,2	0,1	0,5
Közös gyermekes együtt (7 = 4+5+6)	67 204	43 018	24 186	5,4	4,2	11,3
Mozaikcsalád együtt (8 = 1+2+3+7)	149 225	75 514	73 711	12,0	7,4	34,5
Nem mozaikcsalád	1 091 901	951 882	140 019	88,0	92,6	65,5
<i>Összesen (8+9)</i>	<i>1 241 126</i>	<i>1 027 396</i>	<i>213 730</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A mozaikcsaládok 55 százalékában csak az apa és/vagy csak az anya gyermeke nevelkedett, 45 százalékban pedig volt közös vérszerinti gyermek is. A legjellemzőbb mozaikcsalád-típus a pótapás, 66 ezer ilyen családot számoltak össze a 2011. évi népszámlálás során. A pótapai szerepvállalás 42 ezer családban, élettársi kapcsolattal jött létre, míg házassággal csupán 24 ezer családban. A pótanyás mozaikcsalá-

dok száma ettől jóval elmaradt, mindössze 12 ezer családban fordult elő. Azoknak a párkapcsolatoknak az aránya, ahol a közös gyermek mellett csak az anya vérszerinti gyermeke élt a családban, 35 százalék, szemben a gyermeket hozó apák mindössze 8 százalékos hányadával. Csekély a száma és aránya az olyan párkapcsolatoknak, ahol mindkét szülő gyermeket hozott a kapcsolatba és közös gyermeket is neveltek.

A házaspárok és az élettársak családjaira is igaz, hogy a nők többször vittek gyermeket a kapcsolatba, mint a férfiak. A házaspáros mozaikcsaládok több mint felében az előző kapcsolatból hozott gyermek mellett már közös gyermek is született. Az élettársaknál csak minden harmadik mozaikcsalád nevelt közös, vérszerinti gyermeket is, ami a két családtípus közötti átjárhatósággal magyarázható. Hiszen egy közös gyermek születése indokolhatja az együttélés házasságkötéssel történő hivatalos megerősítését. Több mint 9 ezer olyan házaspár alkotott mozaikcsaládot, ahol a közös gyermek mellett az apa vérszerinti gyermeke is élt, ez a szám az élettársaknál alig haladta meg a 3 ezret.

4.1. Gyermekszám a mozaikcsaládokban

A párkapcsolatokon alapuló családokban 2011-ben 2,1 millió gyermek nevelkedett, a többségük házasságban, 17 százalékuk pedig élettársi kapcsolatban együtt élő szülőkkel lakott együtt. Az adatfelvételkor 300 ezer, a gyermekek 14 százaléka gyermek élt mozaikcsaládban. A 158 ezer gyermek esetében a szülők kapcsolata házassággal jött létre, 141 ezer gyermeknél pedig élettársi kapcsolaton alapult. Az élettársi kapcsolatban élők gyermekei gyakrabban éltek ilyen életközösségekben, száz családból 38, míg a házasságban élők gyermekei közül csak 9 családja mozaik jellegű.

Az átlagos gyermekszám a mozaikcsaládokban magasabb, száz párkapcsolatra 200 gyermek jutott, 34 gyermekkel több, mint a hagyományos családoknál. A mutató értéke családtípusonként, illetve a mozaikcsalád típusa szerint is eltért. Száz házaspáros mozaikcsaládban 210, míg ugyanennyi élettársi kapcsolatban csak 191 gyermek nevelkedett. Gyermekszám szempontjából legnépesebbek azok a mozaikcsaládok, ahol mindkét szülő hozott gyermeket az előző kapcsolatából és már közös vérszerinti gyermek is született. Ezek a családok átlagosan 4-5 gyermeket neveltek.

A gyermekek átlagéletkorát vizsgálva elmondható, hogy az élettársak gyermekei 5 évvel fiatalabbak a házaspárok gyermekeinél, akik átlagosan 15 évesek. A párkapcsolat két típusa között a legnagyobb eltérés akkor tapasztalható, amikor a párkapcsolatok hagyományos módon, házassággal szerveződtek és úgy vállaltak közös gyermeket, tehát a nem a mozaikcsaládoknál. Ebben a családtípusban a házaspárok gyermekei kétszer idősebbek, mint az élettársakéi, akiknek az átlagéletkoruk 8 év alatt volt. A mozaikcsaládokban az átlagos gyermekéletkor a házaspárok családjaiiban 15, míg az élettársi kapcsolatokban 13 év. A közös gyermekes mozaikcsaládokban élnek a legfiatalabb gyermekek.

4. táblázat

A párkapcsolatok családjában élő gyermekek száma, átlagos életkora a szülőkhöz, fizetővérségi kapcsolat és a mozaikcsalád típusa szerint, 2011

Mozaikcsalád típusa	Párkapcsolatok családjában élő gyermekek (fő)						Száz családra jutó gyermekek		Gyermekek átlagos életkora (éves)	
	nevelt vagy örökbe fogadott gyermekek	szülők közös	csak az apa gyermeke		összesen	házaspár	házaspár	házaspár	életvársi kapcsolat	életvársi kapcsolat
			csak az apa gyermeke	csak az anya gyermeke						
Pótapás (1)	3 249	–	–	–	87 165	131	140	19,6	16,4	
Pótanyás (2)	733	–	14 076	–	14 809	121	131	19,4	17,2	
Összetett (3)	330	–	5 337	5 737	11 404	271	283	16,6	14,7	
A szülők közös gyermekeivel és csak az apa gyermekeivel (4)	1 035	18 854	14 310	–	34 199	262	290	13,8	10,4	
csak az anya gyermekeivel (5)	2 558	69 544	–	65 474	137 576	260	269	13,1	10,3	
csak az apa és csak az anya gyermekeivel (6)	417	3 442	3 059	3 412	10 330	418	499	12,6	10,6	
Közös gyermekes együtt (7 = 4+5+6)	4 010	91 840	17 369	68 886	182 105	265	281	13,3	10,4	
Mozaikcsalád együtt (8 = 1+2+3+7)	8 322	91 840	36 782	161 788	298 732	210	191	14,9	13,4	
Nem mozaikcsalád	98 585	1 717 139	–	–	1 815 724	167	161	15,1	7,8	
Összesen (8+9)	106 907	1 808 979	36 782	161 788	2 114 456	170	171	15,1	10,0	

5. táblázat

A párkapcsolatok családjában élő gyermekek megoszlása korcsoportonként és az átlagos gyermekszám aszerint, hogy mozaikcsaládban élnek-e, 2011

Korcsoport (éves)	Családban élő gyermekek megoszlása (százalék)				Száz családra jutó gyermek			
	házaspár		élettársi kapcsolat		házaspár		élettársi kapcsolat	
	mozaik- család	nem mozaik- család	mozaik- család	nem mozaik- család	mozaik- család	nem mozaik- család	mozaik- család	nem mozaik- család
0–5	17,1	20,4	19,9	47,9	36	34	38	77
6–14	32,9	30,2	37,4	35,6	69	50	72	57
15–17	13,1	10,7	13,2	6,4	27	18	25	10
18–24	23,0	21,3	19,6	7,2	49	36	37	12
25–	13,9	17,4	9,9	2,9	29	29	19	5
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>210</i>	<i>167</i>	<i>191</i>	<i>161</i>

A mozaikcsaládok esetében a házaspárok gyermekeinek 63, az élettársakénak pedig 70 százaléka volt 2011-ben 18 évesnél fiatalabb. A gyermekek korcsoportonkénti megoszlásában a házaspárok esetében nincs számottevő különbség aszerint, hogy mozaikcsaládban élnek-e. Az élettársi kapcsolatban élő gyermekek életkora függ a családszerkezettől. Míg a mozaikcsaládban száz gyermekből 30 nagykorú, addig a hagyományos élettársi kapcsolatokban csak minden tizedik gyermek töltötte be a 18. életévét.

4.2. A szülők demográfiai jellemzői a mozaikcsaládokban

A gyermeket nevelő családok jellegéből adódóan a párok többsége 60 évesnél fiatalabb. Ritkán fordult elő olyan család, ahol a gyermekek két időskorú szülővel éltek együtt, a házaspároknak 8, míg az élettársaknak csupán 1 százaléka tartozott ide. A legtöbb családban a szülők középkorúak, száz házaspárból hetvenkilencben, ugyanennyi élettársból hatvankilencben mindkét fél 30–59 éves volt. Tizenegy százalékos részarányt képviseltek azok a családok, ahol a férfi és a nő élettárs egyaránt legfeljebb 29 éves. A házaspároknak csupán 2 százalékában neveltek fiatalkorú szülők legalább egy gyermeket. Az együtt élő párok átlagéletkora is rámutat arra, hogy az élettársak átlagosan 8 évvel fiatalabbak a házaspároknál, akik átlagosan 45,7 évesek.

6. táblázat

A gyermekes párkapcsolatok megoszlása a párkapcsolat kezdete óta eltelt évek és aszerint, hogy mozaikcsaládban élnek-e, 2011

Megnevezés	Házasságkötés (élettársi kapcsolat kezdete) óta eltelt évek										Össze- sen	Átlagos kapcsolat- tartam (év)*
	-1	2-5	6-9	10-14	15-17	18-24	25-29	30-39	40-49	50-		
	Házaspárok megoszlása (százalék)											
Mozaikcsalád	11,3	20,4	17,2	15,1	7,1	13,6	7,4	6,4	1,3	0,2	100,0	12,6
Nem mozaikcsalád	2,0	8,8	10,3	12,4	7,9	20,0	13,6	18,4	5,4	1,3	100,0	20,9
Összesen	2,7	9,6	10,8	12,6	7,8	19,5	13,1	17,5	5,1	1,2	100,0	20,3
	Élettársi kapcsolatok megoszlása (százalék)											
Mozaikcsalád	21,2	32,1	19,4	14,9	4,9	5,6	1,4	0,6	0,1	0,0	100,0	6,9
Nem mozaikcsalád	6,5	25,3	23,7	22,3	7,9	10,1	2,5	1,5	0,2	0,0	100,0	9,9
Összesen	11,6	27,6	22,2	19,7	6,9	8,5	2,1	1,2	0,1	0,0	100,0	8,8

* Bruttó kapcsolattartam: a párkapcsolat kezdete óta eltelt évek száma.

A családoknak a párkapcsolat időtartama szerinti megoszlása eltér az együttélés formája és a mozaikcsalád típusa szerint is. A két évnél rövidebb ideje fennálló párkapcsolatok aránya az élettársaknál 12 százalék, amitől jóval elmaradt a házaspárok csekély 3 százalékos részaránya. A legmarkánsabb, 18 százalékpontos család típusonkénti eltérés a 2-5 éve létesített párkapcsolatoknál tapasztalható. Míg az élettársi kapcsolatok 61, addig a házasságok 23 százalékát 10 éven belül alapították. Az élettársi kapcsolatok körében a 25 éve fennálló családok aránya valamivel több mint 3 százalék. A mozaikcsaládok általában még fiatalabbak. Ez nem abból adódik, hogy ez a fajta életközösség új keletű lenne, hanem abból, hogy az ilyen típusú család szerveződések stabilitása még gyengébb. A mozaikcsaládban élő élettársak több mint fele, a házaspárok egyharmada legfeljebb 5 éve él együtt. A 2011-es népszámlálás adatai szerint az átlagos házasságtartam 20 év, az átlagos élettársi kapcsolattartam pedig 9 év. Az élettársi kapcsolattal alapított mozaikcsaládok átlagosan 7 éve éltek együtt, a házassággal létrejövő mozaikcsaládok együttélése megközelítette a 13 évet.

Az élettársi kapcsolat napjainkban a nőtlen, hajadon családi állapotúak körében a legnépszerűbb együttélési forma. Ettől eltérően a mozaikcsaládba szerveződött élettársak 29 százalékában elváltak éltek együtt, 22 százalékukban pedig nőtlen férfi elvált nővel. A házasságot még soha nem kötött élettársak részaránya ezekben az életközösségekben 23 százalék volt, szemben a nem mozaikcsaládos élettársak 70 százalékos hányadával.

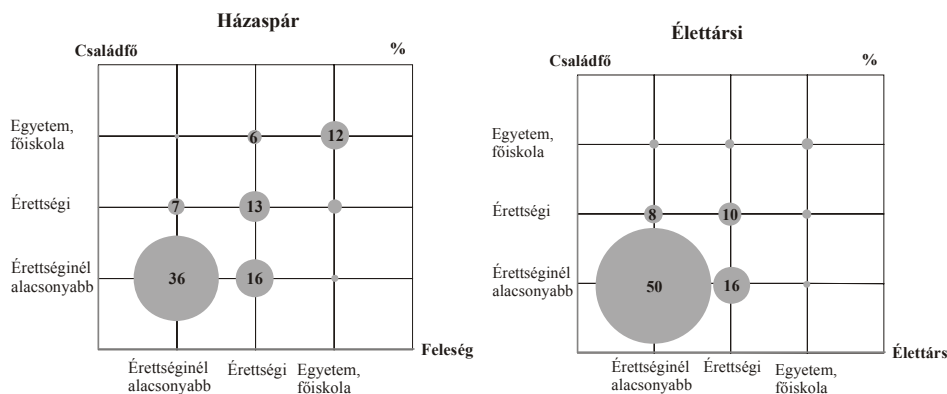
7. táblázat

A gyermekes élettársak családi állapota aszerint, hogy mozaikcsaládban élnek-e, 2011

Családfő* családi állapota	Élettárs családi állapota			Összesen
	nőtlen, hajadon	házas, özvegy	elvált	
Mozaikcsaládok megoszlása (százalék)				
Nőtlen, hajadon	23	4,8	22,1	49,9
Házas, özvegy	1,6	2,1	3,8	7,5
Elvált	7,9	5,6	29,1	42,6
Összesen	32,5	12,5	55	100,0
Nem mozaikcsaládok megoszlása (százalék)				
Nőtlen, hajadon	70,4	1,0	5,7	77,1
Házas, özvegy	0,8	0,2	0,4	1,5
Elvált	9,1	0,7	11,7	21,5
Összesen	80,2	2,0	17,8	100,0

* Családfő: házastársak közül a férj, élettársi kapcsolatban a férfi élettárs, azonos nemű élettársak esetén az idősebb élettárs.

2. ábra. Mozaikcsaládban élő gyermekes házaspárok (élettársak) legmagasabb befejezett iskolai végzettsége szerint, 2011

A házasságban élők iskolai végzettsége átlagosan magasabb, mint az élettársaké és ez a mozaikcsaládokra is igaz. A diplomás párkapcsolatok aránya a házaspároknál 12, míg az élettársaknál csupán 4 százalék. Az érettségizett házaspárok és élettársak aránya megegyezett, egyaránt 16 százalék volt. Családtípustól függetlenül igaz, hogy a legtöbb kapcsolatban a párok legfeljebb szakmunkás vagy szakiskolai végzettség-

gel rendelkeztek. A házaspárok 36 százalékának, az élettársak felének legmagasabb befejezett iskolai végzettsége érettségénél alacsonyabb szintű volt.

Summary

The past decades brought significant changes in the structure of families. The decrease in the number of marriages, their higher number contracted in an increasingly older age and the frequent divorces have further enhanced the trend that leads towards the diversity of family forms. The number of consensual unions and lone-parent families has increased intensely, and the significant presence of the reconstituted families evolving from disbanded and reformed families also demands attention.